

JURAJ ŠIŽGORIĆ, HUMANIST I RODOLJUB

Samo darovitost ne može da stvori pisca.
Iza knjige mora biti čovek.

Emerson

Antika je vaskrsela i zaodenuła srednjovekovni latinski jezik patinom Kikerona i Vergilija. Duh klasike oplodio je iznova hrišćanstvo — stvoreno je nešto novo.

Svako želi da prouči i oseti taj čudesni svet. Kasniji naraštaji se sećaju sa zahvalnošću onih profesora i pisaca što bejahu „Kolumbi novog sveta“¹. Međutim, ovoj strasti nije podstrek samo slava nego i zarada. Književnici uz čast i slavu dobijaju i novac, služe onome koji bolje plaća. Lutajući po dvorovima oni se prodaju kao na licitaciji. Njihova dužnost nije bila da misle i osećaju nego da pišu po porudžbini.

Danas mi se stidljivo povlačimo u stranu bez želje da se ističemo među velikim književnostima koje imaju slavne pisce, veličine svetskih razmera. Možda je tome kriva naša vekovna zavisnost od stranaca, možda uveravanja o ništavnosti „Skjavona“?

Ali, čemu vodi ćutanje? Mnogi od nas postavljaju ovo pitanje i bune se i dokazuju da nema mesta stidljivoj zavlačenju u zakutke književne istorije, jer smo oduvek sledili ukorak sva književna zbivanja u Evropi, a ponekad bili i prvi.

Dalmatinci, jedini od svih Slovena, imaju potpunu renesansu, a neki evropski narodi nisu je imali ni u začetku. Gradić na jugu Jadrana može da se pohvali time što je prvi putujući učitelj u istoriji humanizma, učenik samog Petrarke bio od 1384. — 1387. kancelar njegove republike. To je Johanis de Ravena, iz porodice Malpagini koji je u spisu *Istorija Dubrovnika* opisao tu državicu, njen položaj, pučanstvo, prosvetu, upravu, neke običaje. Uz niz opštih razmatranja ispričao je nešto i o legendama vezanim za postanak grada. Boravio je samo tri godine u Dubrovniku, ali ga možemo smatrati pretečom našeg humanizma, jer su naši krajevi, mada politički razjedinjeni, bili međusobno povezani trgovačkim i prijateljskim vezama i nacionalnom svešću.

Evropskoj novolatinskoj književnosti dali smo i mi velikih imena mada je rad naših humanista bio vezan uz strana kulturna središta.

¹ De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, str. 265, Matica Hrvatska, Zagreb, 1961.

Iz raskomadane domovine svaki, imalo talentovan, umetnik tražio je sreću u suseda, želeći da unovči ali i da sačuva glavu.

Matias Flakius Ilirikus i Marko Marula ili našim jezikom Matija Vlačić i Marko Marulić samo su najpoznatija imena. Međutim, ima i niz manje poznatih a jednako vrednih književnika koji su ostali među onim brojnim sledbenicima Katula, Vergilija, Ovidija i ostalih rimskih pesnika. Ali, dok su ostali narodi ljubomorno čuvali njihova imena i dela i prevodili ih na narodni jezik da upoznaju s njima široke slojeve, nizu naših latinista izgubio se svaki trag, a dela su im nestala ili su sačuvani samo „protagorejski“ fragmenti na osnovu kojih se rekonstruiše lik pisca. Na žalost, najčešće ne radimo ni to, zadovoljavamo se samo tvrđenjem da su u našoj književnoj prošlosti postojala neka imena koja su bila poznata kao pisci raznih dela, možda navedemo i poneki fragment latinskog originala i to je sve².

*

1447. godine Adam de Rotvil izdaje u Veneciji *Tri knjige elegija i pesama Furja Šižgorića, Šibenčanina*, na latinskom. U biblioteci Emanuela Čikonje u Veneciji postoji rukopis iz 1487. godine *O smeštaju Ilirije i o gradu Šibeniku, od Furja Šižgorića*.

Zahvaljujući inkunabuli i rukopisu možemo reći da je delo latiniste Jurja Šižgorića „dobro“ sačuvano. Njegovu poeziju spominje i poznati putopisac Fortis u svom delu *Putovanje po Dalmaciji*. Fortis sa žaljenjem piše da je ta vredna poezija većim delom zagubljena. Tako spominje i delo *O najvrednijim prednostima Šibenika* koje se zagubilo kao rukopis. O istom delu obaveštava i Ljubić u *Analima*, ali on tvrdi da se radi o inkunabuli štampanoj u Dubrovniku kod opata Inocencija Čulića. To delo poslužilo je zagrebačkom kanoniku Nardinu, Šibenčaninu, za rad o rodnom gradu i Petru Difiću za kratku pesmu *U pohvalu od grada Šibenika*. Danas, u ponekim raspravama se osporava Šižgorićevo autorstvo. Smatram da o tome ne treba raspravljati.

Kad je Kukuljević prepisivao rukopis iz Čikonjine biblioteke pogledao je u arhiv crkve sv. Marka. Tamo je, navodno, pronašao dva Šižgorićeva rukopisa. Kasnije je Šrepel utvrdio da je reč o jednom rukopisu u kojem su dve poslanice: preporuka doktoru prava Jurju Brioli u pet elegijskih distiha i preporuka Petru Barovu u sedam elegijskih distiha, pesme veoma stereotipne, bez ikakve književne vrednosti.

Osim navedenih dela, o kojima imamo nekakvih materijalnih dokaza, Šižgorić u svom delu *O položaju Ilirije* govori o prevodu narodnih poslovice na latinski koji je uradio u saradnji s Ivanom Naupljem. Na žalost, to delo, najverovatnije prvo te vrste u Evropi, nepovratno je izgubljeno.

² tipičnim primerom smatram knjigu Mihovila Kombola, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*.

*

Juraj Šižgorić je potomak patricijske porodice Šižgorića koja je 1412. godine dobila mletačko plemstvo. Njegov stric, biskup Juraj Šižgorić, poznat je kao obnovitelj šibenske katedrale, a 1467. dobio je na poklon otok Zirje pored Šibenika. Veoma je verovatno da je biskup Juraj uticao na životni put svog bratunca. Budući pesnik Šibenika studirao je kao i većina naših ljudi tog doba u Italiji. Doktorirao je pravo na padovanskom univerzitetu. Sećanje na studiranje biće trajno prisutno u njegovu pesničkom opusu. Poznate su pesme koje on upućuje studijskim kolegama i profesorima. Po povratku u rodni grad, 1469. godine postaje kanonik i biskupski vikar. 1491. postaje zamenik biskupa.

Ovo su jedini podaci o životu pesnika koji su zapisani u hronikama tog doba. Godina rođenja nije poznata kao ni godina smrti. Po nekim izvorima umro je odmah po imenovanju za biskupskog zamenika, po drugima se tvrdi da je i 1508. bio živ.

*

Šižgorićeva zbirka poezije ima tri knjige pesama i proznu posvetu Petru Toboleju, šibenskom patriciju. Uz pesme samog Šižgorića u knjizi se nalaze i pisma i pesme drugih pisaca. To je bilo tada u modi a služilo je umesto današnjih pogovora i predgovora, kao povoljna kritika teksta. To su hvalospevi koji ga imenuju najboljim pesnikom i govornikom tog doba. Veoma je zanimljivo pismo mladog Marka Marulića, tada još učenika, koji zaneseno piše svom velikom uzoru. Ostali tekstovi nisu važni, a pisci su malo poznati latinisti tog veka.

Zbirku tvore elegije i poslanice u elegijskom distihu. Tim oblikom Šižgorić je mogao najadekvatnije da izrazi svoju inspiraciju, veoma vezanu za antiku. Osim tog oblika ima i jedanaest pesama u safičkoj strofi i tri pesme u jedanaestercu.

*

Pesme u zbirci nisu hronološki poredane niti imaju tačno određene naslove, nego su označene opštom oznakom ili imenom lica kome su upućene. Spoljašnim elementima Šižgorićeva zbirka nalikuje Stacijevim *Silvama* koje su početkom XV veka pronađene u nekom samostanu. *Silve* su postale odmah veoma popularne, jer je taj oblik bio prikladan za spoljašni okvir raznorodnih i raznovremenih lirskih pesama. *Silve* su pisali i Andreo Policijano i Lorenzo de Mediči.

Analizom Šižgorićevih pesama odmah utvrđujemo njegovo izvanredno poznavanje glavnih predstavnika rimske poezije a naročito elegičara. Oseća se, takođe, slabo poznavanje helenskih liričara čemu je, verovatno, razlog što je čitao samo humanističke obrade.

Šižgorić svesno podražava Ovidija koji mu je gotovo jedini uzor u poeziji. Naslućujemo napor koji on ulaže da bi dostigao lakoću Ovidijeva distiha. Teme, reči, čak i celi sklopovi su iz Ovidijevih pesama. I osećanje prognanstva najverovatnije je nasledio od Ovidija.

Svi humanisti su puni antike, ne mogu da se oslobode njene mitologije. Danas je pomalo neobično kad se čitaju stihovi gde se mešaju narodna verovanja, katolicizam i antika, u kojima sveci i sve-

tice dobijaju likove antičkih polubogova i nimfi, ali u ono zaneseno doba pesnici nisu znali drukčije da govore. Bila je to posledica strogog pridržavanja antičkih propisa i ideala.

I Šižgorić je pisao u duhu svog vremena. Otuda, njegove pesme nisu jednakog kvaliteta. Najviše je pisao moderne pesničke poslanice u kojima je razmatrao probleme poezije, polazeći od poznatih rezultata. Gotovo sve motive posudio je od Rimljana, naročito od Ovidija. To je vidljivo i u ljubavnoj lirici. Veoma često slobodno preraduje poznate stihove i upućuje ih prijateljima za uzor i opomenu. Svoju zbirku Šižgorić je objavio kao kanonik. Iz nje je isključio sve mladenačke ljubavne pesme posvećene raznim italijanskim Evama i Marijama žarkih očiju i mekih usana, kao što to sam spominje u pesmi *Za Rafaela Cuenconija*³. Ugledajući se na staru liriku nije mogao da izbegne erotski elemenat koji je u antičkoj književnosti bio od presudnog značenja. Da mu ne bi prigovarali zbog staleža kome je pripadao, Šižgorić umesto svojih ljubavi opisuje doživljaje poznanika i prijatelja ili se upušta u beskrajna raspravljanja o ljubavi kao duševnoj patnji, o mukama koje sapinju zaljubljene, kao što su pesme *Epitaf Pivamu i Tizbi*⁴ i *Pesma o ljubavi*⁵. Očigledno, to su pesme sveštenika koji ne želi profane ljubavi ali i čoveka koji zna da je ljubav veliki pokretač sveta. Zanimljivo je istaći da su te dve izrazito ljubavne pesme pisane u safičkoj strofi, pod velikim uticajem Horatija a ne Ovidija.

Izvanredan primer humanističkog načina pisanja, u kome je povezana antika i hrišćanstvo, jeste pesma *Devi Mariji*⁶. To je himna bogomajci koju je napisao sveštenik, tu nema lične erotike ali ipak je to erotska pesma, veoma nalik na Ovidijevu pesmu ženu iz *Tužbalica*⁷. Šižgorić je smatrao svoju poeziju vežbom u Ovidijevom maniru, naročito svoj pesnički kalendar *O posvećenim danima*⁸. Ipak, poneka elegija je pravo originalno delo, retko pesničko nadahnuće u tom vremenu. Zbog originalnosti i izuzetnog sadržaja naročito su vredne *Elegija za dva preminula brata*⁹ u trideset distiha i *Elegija o pustošenju Šibenskog polja*¹⁰ u četrdeset devet distiha, najlepša Šižgorićeva pesma i jedna od najboljih koju su naši humanisti napisali.

Ne toliko vredna kao spomenute pesme, ali ipak vrlo zanimljiva je i pesma u deset safičkih strofa u kojoj je Šižgorić proslavio devet svojih miljenika, najpoznatije pisce starog Rima: Vergilija, Terentija, Plauta, Horatija, Ovidija, Tibula, Propertija, Katula i Martijala. Snažnim, veoma izrazitim rečima prikazao je njihov rad i značaj:

Prvim pesnikom nazivam Marona
što opeva Dafnu, Cereru zlačanu,
prestizući Homera živo slavi
bitke i ljude . . .

³ *Ad Raphaelem Zuenzonium Poetam*, II, 3.

⁴ *Pyrami et Thisbes epitaphium*, II, 4

⁵ *De amore carmen*, II, 20.

⁶ *Ad Virginem*, II, 2.

⁷ *Tristiae*, I, 6, 1.

⁸ *De diebus festis*, III, 11 — 22.

⁹ *Elegia de duo obitu fratrum*, II, 5.

¹⁰ *Elegia de Sibemicensis agri vastatione*, II, 29.

... Ovidije često je, ugodno i lako
za vasceo svet iskreno pevao,
stoga se divimo velikom pesniku
Venerinom.

Pesme je ukrašene tugom Tibul
žalostan, poput labuda, pevao,
opore al' proročke naudiše i
prebrzu Plutu...¹¹

Elegiju za dva preminula brata inspirisao je istinit bol pesnika. I poneka mesta koja su slična Ovidiju — opis prirode koja tuguje s pesnikom i razgovor s grlicom — služe kao uvod, da bi zainteresovala čitaoce. Pesnik želi da plače zajedno s pticom, težak je bol koji mu steže srce. Uzrok njegovog plača je sudbina koja mu uzima najmilije. Dva brata umiru i ostavljaju ga samog. Mlađi od kuge a:

nesretan pogibe od opake rane stariji
za otadžbinu se boreći i svoje ognjište¹².

Savremena zbivanja kojima je prožeta elegija dovoljna su da potvrde izuzetnost ove pesme u mnogobrojnim humanističkim naučno-poetskim umotvorinama. Prava vrednost elegije je u proživljenoj tuzi, ličnom tonu koji je veoma različit od stereotipnog bola onih pesnika koji su opevali neuslišene ljubavi, neverne drage, te večne teme prosečne poezije. Duboki ljudski osećaj nadahnjuje svaki stih, reči su birane da bi na jednostavan ali snažan način izrekle tugu koja guši pesnika:

Još te i ne oplakah, meni brate oduzeti,
kome u tom brzom vremenu Jakov beše ime.
Niti lično dolazim na tvoj zlokobni sprovod,
brate, polovino srca moga, moj Nikola...
... Tako pogibe najbolji deo moje duše¹³.

U tim stihovima ima i čiste narodne poezije, starinskih tužbalica koje zazvuče kao jecaji i na latinskom.

¹¹ Principem vatum resono Maronem
qui canit Daphnym Cereremque flavam
cantat argutum superans Homerum
arma virumque...

... Naso facunde facilisque vere
saepius totum canitur per orbem
namque miramur Venerem poetae
ingeniosam.

Carmen est culti querulum Tibuli
cantat infelix imitans olorem
dura nam vati nocuit Necre
Plutoque velox...

¹² ... infelix cecidit crudeli vulnere maior
pro patria pugnans pro laribusque suis.

¹³ ... Nec te plorasset tantum, mihi frater adempte
cui Iacobo vitae tempore nomen erat
nec generem ipse tuo fatali funere, frater
dimidium cordis, mi Nicolae, mei...
... sic periit nostrae maxima pars animae.

*

Elegija o pustošenju Šibenskog polja, najpoznatija i najbolja Šižgorićeva elegija je jauk proizašao iz stvarnog bola, iz prave ljubavi. Nije ona prenemaganje narikače, u stilu novovekovne latinske književnosti. To je istina, krvava, stvarna. To je svedočanstvo čoveka koji je video i osetio šta znači: „Turci idu!“ i kako izgleda opustošeno polje i divlja horda što pljačka i pali:

Pleme ima omraženo na svim stranama sveta.
Turaka uvek beše verolomna rulja¹⁴.

I pati hrišćanin. Ali, pati čovek koji voli svoju ovozemaljsku otadžbinu, svoj grad, svoj narod, narod koji je mudriji od Solona, od samog Pitagore! Plače čovek iz naroda, plače kao što plakahu oni kojima su najbolji od najboljih pogibali, kojima su decu odvodili u ropstvo, plače:

Jaoh meni, već oplakujem pustošenje rodni polja
i sudbinu najvaljanijih muževa hrišćanstva¹⁵.

Šta je bio Ovidije prema njemu, Ovidije kome se dive svi humanisti?! On je, proteran, imao slobodnu domovinu, prijatelje, utehe sa svih strana, ženu. Šta ima naš pesnik? Braća su mrtva i dok još leleće za njima, nova beda navaljuje svom težinom na srce čoveka:

... naše polje prepuno beše turske vojske¹⁶.

Turci su u polju, treba se boriti svom snagom protiv opakog neprijatelja:

Pleme ima omraženo na svim stranama sveta.

Šižgorić ne opisuje odmah samu navalu Turaka i bitku, njega najpre zanima njihovo poreklo i kako su stigli u naše krajeve. Zatim sledi opis boja: ne komentar poznavao vojne veštine nego opis vojnika koji se u teškim časovima borio za svoj grad. Ne razmišlja zašto je Turčin jači, zašto drugovi uzmiču već opisuje krvavu bitku u kojoj se rodoljubi bore da zaštite polja i ognjište — slobodu. To su opisi mnogobrojnih rana, herojskih uzaludnih borbi.

Domovina je bila u opasnosti, svi su krenuli u odbranu. I pesnik želi da je brani jer:

... čemu plakat pesmom? Što da činim slatka
očevino?
što li jadan da učinim, i ti, sveta vero¹⁷?

Odlučio se, zamenio je Apolonov plektar britkom sabljom a pravne knjige štitom i krenuo:

¹⁴ Est genus inuisum cunctis in partibus orbis.
Turcorum semper perfida turba fuit.

¹⁵ Hei mihi, nunc doleo patria vastationes agros
fataque Christicolis maxime proba viris.

¹⁶ ... noster ager Turco milite plenus erat.

¹⁷ ... carmine quo flebo? faciam quid, patria dulcis?
Quidne miser faciam, tuque sacrata fides?

veka. U njima nalazimo bezbroj podataka, niz imena humanista i učenjaka koji su na taj način sačuvani do našeg vremena. Ali naš pesnik ima i nekoliko veoma valjanih pesama koje se izdvajaju, ne samo iz njegova dela, nego se razlikuju od celokupne humanističke poezije. Pisao ih je na osnovu stvarnih događaja, istorijskih ili svojih sopstvenih. Pisane su latinskim, internacionalnim jezikom tog vremena, ali su bile i ostaće večno svojina našeg naroda.

Najčešće, humanisti nisu cenili ništa što je dolazilo iz običnog naroda, svetine. Šižgorić je i tu bio izuzetak: s najvećim zanosom bavio se prikupljanjem narodnog blaga, i zaista će biti neprežaljena činjenica ako je prvo delo sakupljača i prevodioca narodnih poslovice zauvek izgubljeno.

Svojim radom i delom Šižgorić je jedan od najznačajnijih književnika-latiniste. Svaka antologija stare lirike, s najstrožijim estetskim merilom, morala bi da ga uvrsti na svoje strane!

Beograd.

Mirta Petrović.

RÉSUMÉ

Mirta Petrović: JURAJ ŠIŽGORIĆ, HUMANISTE ET PATRIOTE

Juraj Šižgorić était en Quattrocento connu et estimé à toutes les deux côtes de l'Adriatique. On le respectait surtout à cause de ses vers latins, très bien faits.

L'auteur de l'article veut présenter l'oeuvre de Šižgorić, spécialement ses deux poèmes, très belles et d'une qualité estimable, „Elegia de duo obitu fratrum“ et „Elegia de Sibenicensis agri vastatione“. Elles discernent de toute poésie des humanistes; elles ont fondé sur des événements plus proches, historiques ou de Šižgorić, lui-même.

Son oeuvre, Šižgorić l'écrivit en latin, langue internationale mais il était et sera la propriété éternelle du peuple yougoslave.

Les humanistes n'estimaient point le vulgaire, Šižgorić était une exception rare: avec une ferveur ardente il avait amassé les proverbes et les dictons populaires. En effet, ce sera à regret si cet oeuvre, le premier de cette espèce disparaîtra à jamais.

L'auteur de l'article conclut que: „chaque anthologie de la poésie ancienne, avec les critères les plus dures, le devrait inscrire à ses pages.“